

Секція 7. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА АРХЕОЛОГІЧНИХ ТА АРХІТЕКТУРНО-ФОРТИФІКАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Лев Баженов,
академік Української академії наук,
доктор історичних наук,
професор Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка,
директор Центру дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України,
голова Хмельницької обласної спілки краєзнавців України,
Почесний краєзнавець України

Олександр Баженов,
докторант, кандидат історичних наук,
доцент кафедри спеціальних і правничих дисциплін
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка, член НСКУ

ЕТАПИ СКЛАДАННЯ І ВИДАННЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ КАРТ ПОДІЛЛЯ І ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ВОЛИНИ (XIX – ПОЧАТОК XXI СТ.)

Поетапно розглядається та аналізується розвиток археологічних досліджень та процес створення археологічних довідників і карт на території сучасних Хмельницької і Вінницької областей від початку XIX ст. до сучасності.

***Ключові слова:** Поділля, Південно-Східна Волинь, Вінниччина, Хмельниччина, археологічні дослідження, археологічні карти, довідники, експедиція, розкопки.*

У системі картології України особливе місце займають археологічні карти України та її регіонів, які акумулюють в собі важливу інформацію про розміщення на обширі території археологічних, історико-культурних і архітектурних пам'яток, інших слідів-залишків життя і діяльності населення від початків первісного суспільства до нового часу (від 1 млн. років тому – до XVII ст. включно), дають змогу брати їх на облік для паспортизації, заповідання, збереження і реставрації, встановлення охоронних пам'ятних знаків, використання в туристично-екскурсійній сфері. Водночас археологічні карти є важливим джерелом для наукових досліджень на сьогодення і перспективу, відображають стан і досягнення археології на час їх створення та видання. Метою нашої статті є узагальнення етапів процесу складання археологічних карт у XIX – на початку XX ст. у територіальних межах колишніх Подільської і Волинської губернії, на яких сьогодні розташовані Вінницька і Хмельницька області, або в межиріччі басейну рік Дністра і Південного Бугу, Случі і Горині.

На першому етапі, який припадає на першу половину XIX ст., на Поділлі та Волині лише зароджувалася і обґрунтовувалася ідея доцільності взяття на облік старожитностей та накопичувалася інформація про їх місце знаходження і стан збереження. Першість в цьому процесі належить відомому польському історичному – досліднику Скіфії і Сарматії, письменнику-класику, мандрівникові, політичному діячеві, подолянину графу Яну Непомуцену Потоцькому (1861-1815) [1]. Перебуваючи на державній службі в Петербурзі, він у 1805 р. тут підготував і видав французькою мовою невеликі за обсягом, але важливі за змістом, раритетні книги «Давня історія Подільської губернії», «Давня історія Волинської губернії» [2], в яких не тільки спробував схематично узагальнити відомості про цей регіон від первісного суспільства до пізнього середньовіччя, але й наголосив про важливість археологічних досліджень і взяття на облік

важливих пам'яток старовини для їх збереження та вивчення. У цьому ж році Я. Потоцький видав французькою мовою книгу «Археологічний атлас Європейської Росії» [1, с. 453]. В ньому були позначені і описані головні пам'ятки давнини також у рідному для нього волино-подільському регіоні. Фактично це була перша археологічна карта, що відображала рівень формування археології як науки, виокремлювала лише відомі на той час старожитності й мала чимало недоліків в їх описі, хронології, у визначенні культурно-історичної приналежності. Проте видання «Атласу» тоді випередило час, але на разі поставило проблему в історичній науці щодо необхідності складання археологічних карт.

Від ідеї до реалізації проекту складання археологічної карти Поділля пройшло майже 80 років, а Волині – понад 90 років, тобто припало на кінець XIX – початок XX ст., що визначило другий етап цього процесу. Об'єктивною передумовою необхідності взяття на облік всіх відомих пам'яток давнини, без чого історична наука не могла далі розвиватися, стало створення історико-статистичних описів Волинської, Подільської та інших епархій України та в їх складі міст, містечок і сіл. Створений 1865 року Подільський епархіальний історико-статистичний комітет за 20 років від початку діяльності переконався, що без археологічних досліджень і складання археологічної карти було не можливо в описах населених місць з'ясувати їх історичні коріння. Тому на своєму засіданні 30 серпня 1883 р. Комітет ухвалив рішення про взяття на облік та публікацію для загального користування реєстру історико-культурної спадщини Подільської губернії [3]. Один з керівників Комітету, ректор Подільської духовної семінарії, професор М. В. Сімашкевич (1845-1932) [4] вже у 1884 р. видав «Вказівник історико-археологічних вартісних пам'яток» [5]. Це був фактично перелік пам'яток старожитностей, що були відомі на той час, в якому не було детального опису і характеристики пам'яток. Проте «Вказівник» став своєрідним планом створення повноцінної археологічної карти Поділля.

Провідну роль у створення археологічної карти Подільської губернії відіграв відомий український вчений, керівник Київської історичної школи, археолог, багаторічний почесний член Подільського епархіального історико-статистичного комітету та церковного історико-археологічного товариства, професор університету св. Володимира В. Б. Антонович (1834-1908) [6]. Він разом з дружиною К. М. Мельник влітку 1883 р. здійснив наукову подорож по Дністру від Жванця, тепер Кам'янець-Подільського району Хмельницької області, до с. Рашків Ямпільського району, що на Вінниччині. Вдалося зібрати відомості про 30 скельних печер Товтровою кряжу, виявити низку городищ, давніх поселень, курганів різних епох, інші старожитності, які стали цінним надбанням для майбутньої археологічної карти [7]. Ще більший науковий інтерес до археологічного дослідження Середнього Подністров'я і Поділля загалом викликали стаціонарні розкопки експедицією у 1889-1892 рр. під керівництвом В. Б. Антоновича і Ю. Й. Сіцинського залишків давньоруського печерного монастиря в літописній Бакоті над Дністром, які пришвидшили ідею складання археологічної карти [8]. Нарешті, вирішальну роль у здійсненні цього проекту стали видання В. Б. Антоновичем у 1895 р. «Археологічної карти Київської губернії», першої в тодішній Україні, та проведення у 1899 р. у Києві XI всеросійського Археологічного з'їзду, присвяченого історичному та археологічному дослідженню Волинської губернії. Оргкомітет з'їзду зобов'язав В. Б. Антоновича провести фронтальне археологічне обстеження цього краю і взяти на облік наявні і нововідкриті пам'ятки. Упродовж 1896-1898 рр. експедиції під керівництвом В. Б. Антоновича, С. С. Гамченка та інших відомих археологів провели розвідки і розкопки по всіх повітах Волині з належною фіксацією пам'яток [9, с. 123-124]. Водночас В. Б. Антонович наполіг на тому, щоб таке ж обстеження провів по повітах Подільської губернії керівник Подільського епархіального історико-статистичного комітету, відомий історик, археолог, мистецтвознавець Ю. Й. Сіцинський (1859-1937) [10] і став його наставником. До цієї ж справи взявся також секретар Подільського губернського статичного комітету, талановитий дослідник Поділля В. К. Гульдман (1853-1907). Вони працювали роздільно, але доповнювали один одного в описах пам'яток. Під час роботи XI Археологічного з'їзду відбулася знаменна подія для історичної науки. Тут оприлюднили свої доповіді В. Б. Антонович «Археологічна карта Волинської губернії» [11] та Ю. Й. Сіцинський «Археологічна карта Подільської губернії» [12]. Перша доповідь вийшла книгою у Москві в 1900 р. [13], а в наступному році обидві археологічні карти були опубліковані в «Трудах» з'їзду. В 1901 р. році в Кам'янці-Подільському була видрукувана капітальна книга В. К. Гульдмана «Пам'ятки старовини на Поділлі (До складання археологічної карти Подільської губернії)» [14].

Ю. Й. Сіцинський вніс до своєї «Археологічної карти» 272 городищ і поселень, 3202 курганів, 67 знайдених великих скарбів та численні старожитності різних епох і археологічних культур кам'яної, мідної, бронзової та залізної доби [12]. Розширив опис значної частини цих пам'яток і додав чимало своїх знахідок у книзі В. К. Гульдман. До «Археологічної карти Волинської губернії» подано до 5 тисяч різночасових пам'яток старовини. Наприклад, тільки в Новоград-Волинському, Заславському і Староко-

стянтинівському повітах цієї губернії, які відносяться до Південно-Східної Волині й з 1920-х років до сьогодні її більшість території складають північні райони Хмельниччини (Білогірський, Полонський, Шепетівський, Ізяславський, Старокостянтинівський, Красилівський, Теофіпольський), показано місцезнаходження і подано опис 69 раніше виявлених і нововідкритих городищ і поселень, з яких 11 досліджував особисто В. Б. Антонович [10, с. 125].

Археологічні карти В. Б. Антоновича, Ю. Й. Сіцінського та книга В. К. Гульдмана є фундаментальними працями, які акумулюють кілька тисяч знахідок старожитностей на території сучасних Хмельницької і Вінницької областей у межиріччі Дністра, Південного Бугу, Случі і Горині та їх приток. На початок ХХ ст. вони стали значним досягненням археологічної та історичної науки, підвищили наукову ефективність дослідження минувшини цього регіону. За понад 115 років після оприлюднення цих карт вони не тільки не застаріли, навпаки зросла їх наукова значимість. Унікальність цих карт полягає в тому, що більшість позначених на них археологічних об'єктів станом на перші десятиліття ХХІ ст. з-за різних обставин пограбовані, знищені або, наприклад, затоплені водами Дністра, а чимало тих, які збереглися, залишаються ще не дослідженими. Водночас ці карти мають суттєві недоліки: при описі більшості пам'яток відсутня їх хронологія, приналежність до визначеної археологічної культури, немає чіткої фіксації, які важливі для наукової паспортизації старожитностей. У такому контексті археологічні карти спонукають до подальших досліджень, уточнень таких пам'яток, сприяють подальшим внесенням корекцій і доповнень в їх зміст, у складанні нових археологічних карт згідно з новими досягненнями археологічної та історичної науки.

Значним внеском в оновлення археологічних карт Поділля і Волині стали 20-30-ті роки ХХ ст., як черговий етап цього процесу. Він пов'язаний з бурхливим розвитком у 1920-ті роки краєзнавчого руху та регіональних досліджень. У цей час зробили чимало нових відкриттів на терені Поділля археологічні експедиції під керівництвом М. Я. Рудинського від Всеукраїнського археологічного комітету (ВУАК), ректора Кам'янець-Подільського інституту народної освіти, професора В. О. Гериновича, від Кам'янець-Подільського наукового товариства при УАН та музею Ю. Й. Сіцінського. Зокрема, ВУАК 9 червня 1925 р. виписав мандат № 2516 такого змісту: «Видано цього мандата від Всеукраїнського археологічного комітету УАН Юхимові Йосиповичу Сіцінському в тому, що йому доручається робити археологічні та етнографічні розвідки, розкопки, оглядати пам'ятки старовини і мистецтва, робити фотографічні знімки й зарисовки з розмірами пам'яток старовини, мистецтва й побуту на території Подільської губернії. ВУАК просить усі державні установи, партійні і громадські об'єднання та окремих осіб всіляко допомагати Сіцінському Ю. Й. в дорученій праці по вивченню краю. Неодмінний секретар УАН – академік А. Кримський, голова ВУАКа – академік Новицький» [15, арк. 65]. Ю. Й. Сіцінський спільно з В. О. Гериновичем тільки у межиріччі приток лівого Дністра (від Збруча до Студениці) відкрили у 1925-1926 рр. 52 неолітичних (трипільських) поселень, а М. Я. Руданський у Бакотському мікрорегіоні Подністров'я ще 21 пам'ятку трипільської культури, а 1927-1931 рр. він виявив і дослідив низку стійбищ і пам'яток доби палеоліту і мезоліту [16, с. 46], які стали надбанням для складання нової археологічної карти.

Така ж дослідницька робота проводилася на території Південно-Східної Волині й була пов'язана з діяльністю Шепетівського наукового товариства при УАН та місцевого музею. Зокрема, керівник товариства, відомий краєзнавець В. Кочубей спільно з колегами археологами і геологами М. Савицьким, М. Рафальським, М. Круліковським, П. Росіневичем та знаним археологом С. Гамченком від ВУАКу здійснили у 1927-1929 рр. системні стаціонарні і розвідницькі дослідження вздовж берегів рік Горинь, Случ та їх приток і виявили численні нові старожитності різних історичних епох. Результатом цієї праці стало видання книг і путівників «Археологічне обстеження берегів р. Горинь» (1928), «До реєстрації археологічних джерел Шепетівщини» (1929), «Досліди археологічні 1927 р. на Шепетівщині» (1929), «Довідник Шепетівщини» (1929) та ін. [10, с. 125-126], які стали суттєвим доповненням до нових археологічних карт Волині, а пізніше Хмельниччини.

Справжній археологічний бум на Хмельниччині й Вінниччині розпочався в рік закінчення Другої світової війни, починаючи з літа 1945 р., причиною якого був план радянської держави спорудити в Могилів-Подільському районі Дністровську ГЕС, який був реалізований у 1980 р. За цим планом передбачалося перекрити греблею з шлюзами Дністер і створити своєрідне «море» вверх по середній течії ріки, яке мало затопити прибережні села й відповідно численні історичні пам'ятки різних періодів. Тому від 1945 по 1980 рр. у цьому регіоні працювала Середньодністровська комплексна археологічна експедиція у складі палеолітичного, трипільського і слов'янського загонів Інститутів археології АН СРСР у Москві і Ленінграді, Інституту археології АН УРСР, Київського державного історичного музею України, місцевих Кам'янець-Подільського та Вінницького педагогічних інститутів, обласних краєзнавчих музеїв, історич-

ного музею-заповідника у місті над Смотричем тощо. Ці заgonи, чергуючись, очолювали відомі археологи С. М. Бібіков, М. Я. Рудницький, П. І. Борисковський, М. О. Тиханова, Т. С. Пасек, М. І. Артамонов, Т. Г. Мовша та ін. Середньодністровською експедицією Інституту археології АН УРСР у 1964-1980 рр. керували С. І. Бібіков, В. С. Збеневич, М. П. Кучера, П. А. Горішній, Р. О. Юра, О. М. Приходнюк й ін.; експедицією Кам'янець-Подільського педінституту в Бакотському мікрорегіоні з 1965 по 1980 рр. керував І. С. Винокур, експедицією Вінницького педінституту – І. І. Заєць, палеолітичною експедицією Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника – Л. І. Кучугура тощо [16, с. 46-48]. Результатами роботи комплексної археологічної експедиції було виявлено і досліджено Лука-Врублівецьку палеолітичну стоянку первісних людей, яка датується часом 300-150 тис. років тому й була на той час найдавнішою в Україні, багатощарове Бакотське поселення від палеоліту до давньоруського часу, відкрито десятки нових городищ, тисячі інших старожитніх пам'яток.

Водночас у 1950-1965 рр. експедиційний загін лєнінградського відділення Інституту археології АН СРСР під керівництвом П. А. Раппопорта провів детальні обстеження і розвідки на Волині та Поділлі з дослідження наявних та відкриття нових давньоруських городищ і фортифікаційних споруд, які знайшли відображення в книгах П. А. Раппопорта «Міста Болохівської землі» Південно-Східної Волині [17] та «Зодчество Західно-Руських земель X-XIV ст.» (1967) [18]. У 1957, 1959-1960 рр. Дністровсько-Волинська експедиція з Ленінграду, очолювана М. О. Тихановою, здійснила розвідки вздовж верхів'я рік Горинь та Ікви, провела стаціонарні роботи по вивченню черняхівського поселення біля с. Лепесівки Білогпського району на Хмельниччині [10, с. 127]. У 1957-1964 рр. Галицько-Волинська експедиція лєнінградських археологів під керівництвом М. К. Каргера стаціонарно досліджувала залишки великого давньоруського Городища, спаленого монголо-татарами, що в Ізяславському районі [10, с. 127]. Правда, М. К. Каргер помилково вважав поселення Городище давньоруським містом Ізяславлем (нині Ізяслав).

Отже, впродовж другої половини 1940-х – 80-ті роки у Хмельницькій та Вінницькій областях, у Середньому Подністров'ї було відкрито стільки різночасових пам'яток від давнини до середньовіччя, що «Археологічні карти» Волині й Поділля В. Б. Антоновича і Ю. Й. Сіцинського вимагали докорінного перегляду і кардинального доповнення, а фактично на порядок денний постало питання про створення нових сучасних археологічних мап і довідників, які б відповідали рівню досягнень археологічної та історичної науки на кінець ХХ ст. У першій половині 1980-х рр. Інститут археології АН УРСР взявся узагальнити всю археологічну спадщину і нові відкриття та видати по кожній області України довідники археології, як підґрунтя в майбутньому для складання новітніх масштабних археологічних мап. Зокрема, було доручено укласти такий довідник по Хмельницькій області професору Кам'янець-Подільського педінституту (тепер національний університет імені Івана Огієнка), відомому знавцю і досліднику волино-подільських старожитностей, керівнику експедицій від 1963 по 2006 рр., професору, згодом академіку І. С. Винокуру (1930-2006), який мав досвід у цій справі. Він був автором монографії «Старожитності Східної Волині» (1960) [19], довідника «Археологічні пам'ятки Хмельниччини» (1965) [20] та ін. Залучивши своїх колег по експедиціях науковців А. Ф. Гуцала, В. І Якубовського, В. П. Мегея та інших, він зумів підготувати необхідні матеріали і взяти участь у виданні «Довідника з археології України: Хмельницька область» (1984) [21], який є дороговказом для вчених, краєзнавців й всіх зацікавлених у знаннях про давнину і старожитності регіону до сьогодення. В «Довіднику» вся археологічна спадщина на середину 1980-х років була розподілена по всіх 20 районам і містам Хмельниччини й прив'язана до населених пунктів, річок, урочищ з описом місцезнаходження, датуванням, визначенням приналежності до культурних нашарувань та історичних періодів, з доданням з окремих пам'яток топографічних схем і планів, тобто всього того, чого часто бракувало в «Археологічних картах» Поділля і Волині 1901 року.

Заключним періодом складання археологічних мап і довідників стали роки незалежності України, під час яких темпи археологічних досліджень продовжують зростати, не зважаючи на тимчасові економічні труднощі держави та навіть військову агресію Росії в Крим і на Донбас з 2014 року. Знаковими подіями в археологічних дослідженнях Хмельниччини й Вінниччини на початку 1990-х рр. стала рятувально-розвідувальна експедиція Національного історичного музею України та Хмельницького обласного краєзнавчого музею для обстеження відомих археологічних об'єктів після створення у 1980-1981 рр. Дністровського водосховища і виявлення нових пам'яток та їх паспортизації. Загальна протяжність маршруту від Дністровської ГАЕС (від Могилева-Подільського) до р. Збруч лівого берега Дністра, а також включаючи інші притоки, становила 400 км. На цьому маршруті обстежено 242 пам'ятки від доби палеоліту до середньовіччя, з'ясовано вплив на них водосховища й вироблено відповідні рекомендації» [22]. У 1992-1993 рр. експедиція під керівництвом І. С. Винокура здійснила дослідження на території Полонного, в згині ріки Хомори, давньоруське городище XII-XIII ст., у 1994-1995 рр. – в урочищі «Рогне-

да» в найдавнішій частині Ізяслава давньоруського культурного шару XI-XII ст. і з'ясувати та уточнити датування початків цього міста і відзначити його 900-річчя [10, с. 133], у 1995-1997 рр. – провела стаціонарні роботи на багаточасовому (від трипілля до давньоруського часу) поселення на території с. Бернашівка Могилів-Подільського району, що поряд з Новодністровською ГАЕС, за результатами якої видано І. С. Винокуром книгу «Ювеліри Середнього Подністров'я VI-VII ст. н. е.» (1997). Проте найголовнішим здобутком експедиції Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка є щорічні розкопки болохівського міста XII-XIII ст. на р. Случ, у с. Губин Старокостянтинівського району впродовж 1997-2016 рр. (керівники – до 2006 р. І. С. Винокур, потім – В. І. Якубовський), наслідком якої стало видання книги «Літописний Губин XII-XIII ст. Болохівська земля» [23] та численні публікації в наукових збірниках.

Важлива наукова інформація про сучасні дослідження відомих і нововідкритих археологічних об'єктів у Хмельницькій, Вінницькій і суміжних областях вздовж межиріччя Дністра – Південного Бугу – Случі і Горині та їх приток міститься в опублікованих у томах збірників матеріалів I-V всеукраїнських (2011-2015) та VI-ої міжнародної науково-практичних конференцій «Археологія&Фортифікація України», які організовує Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник та Національний університет імені Івана Огієнка і скликає археологів, краєзнавців, музейників зі всіх куточків України та зарубіжжя (Польща, Молдова, Румунія, Білорусь та ін.). Таке саме вагоме значення мають томи збірників матеріалів за результатами роботи всеукраїнських I-V «Археологічних читань» (2012-2016), які щороку проводяться на початку грудня в Державному історико-культурному заповіднику «Межибіж», що в Летичівському районі Хмельницької області, а також збірних статей та повідомлень «Старожитності культури кулястих амфор на Поділлі» (2015), який упорядкував В. А. Захар'єв [24].

Головним наслідком названих археологічних наукових зібрань стало видання відомими пам'яткознавцями Хмельниччини І. Р. Михальчишиним і С. М. Шпаковським книги «Археологічна карта межиріччя Південного Бугу, Случі і Збруча» (2016) [25]. Видання містить відомості про археологічні об'єкти відкриті і досліджені за результатами суцільного обстеження авторами раніше недостатньо вивченої ділянки території Хмельниччини, а також акумулює, уточнює й доповнює вже виявлені пам'ятки у XIX-XX ст., подає ілюстрації, карти, схеми, текстовий опис старожитностей. Зокрема, в книзі зазначені в басейні верхів'їв р. Збруч культурні шари пізнього палеоліту (2), мезоліту (3), неоліту (4), раннього заліза (понад 40), черняхівських поселень (38), а всього 120 об'єктів, у басейні верхів'їв Південного Бугу авторами описано 50 таких пам'яток, у верхів'ях р. Случ – 12 поселень від палеоліту до черняхівської культури тощо. Сюди варто додати книгу В. А. Захар'єва і С. М. Шпаковського «Замки і фортеці з-понад Кучманського шляху» (2015) [26], в якій на основі авторських археологічних розвідок і досліджень описані середньовічні фортифікаційні споруди в межиріччі Південного Бугу і Дністра, подані їх графічні реконструкції, фотокопії мап, планів, художніх історичних полотен, дереворитів і гравюр, супутникові знімки, що підсилює наукове значення вивчення і фіксації пам'яток оборонного зодчества на Поділлі. Таким чином, книги містять важливу інформацію для майбутньої нової узагальнюючої археологічної Хмельницької області.

В Україні від 2001 р. виконується державна програма про створення серійного документального видання «Звід пам'яток історії та культури України» у 28 томах (по кожній області окремі томи). Станом на сьогодні більша половина областей завершила виконання цієї програми виданнями фундаментальних томів, в кожному з яких найперше представлені археологічні об'єкти від давнини до середньовіччя з належним їх описом та ілюстраціями. Фактично це нові обласні археологічні карти складені за новітніми вимогами історичної науки, що відіграють важливу наукову, пам'яткоохоронну, екскурсійно-туристичну роль. Хоча вже до 2005 р. вся археологічна спадщина в гаслах, довідках та ілюстраціях науковцями Хмельниччини була підготовлена і подана до створеного рукопису «Звід пам'яток історії та культури України. Хмельницька область» у двох томах (знаходиться на зберіганні в управлінні культури, національностей і релігій Хмельницької облдержадміністрації), проте який й досі не виданий. У Вінницькій області на сьогодні державна програма «Зводу пам'яток» також ще не завершена, однак у цій справі є позитивні результати. Зокрема, вже видано 5 книг-зошитів «Каталогу-довідника. Пам'ятки історії та культури України. Вінницька область» [27], здійснюється поетапний вихід у світ окремих книг, присвячених окремим районам і містам області, наприклад, видання «Пам'ятки історії та культури України. Вінниця» (2016) [28, с. 12-18], в яких належно представлені археологічні пам'ятки.

Нарешті, вшановуючи значення «Археологічної карти Подільської губернії» Ю. Й. Сіцинського, як першооснови новітніх створень таких мап, та для того, щоб вона була доступнішою для науковців і краєзнавців, у 2001 та 2004 рр. О. Л. Баженовим у Кам'янці-Подільському було здійснено двічі перевидання цієї карти.

Отже, від археологічного довідника І. С. Винокура 1984 р. і до наших днів накопичився такий величезний масив відкриттів археологічних старожитностей усіх періодів на Хмельниччині та Вінниччині, що назріли об'єктивні умови для укладання нової сучасної археологічної карти Поділля та Південно-Східної Волині або, швидше за все, роздільно по Хмельницькій і Вінницькій областях, яка б відповідала вимогам часу XXI століття. Правда, один відомий археолог нашого регіону, дізнавшись про перевидання «Археологічної карти» Ю. Й. Сіцинського, вигукнув: «Що ми робимо! Ми озброюємо точними даними про місцезнаходження старожитностей, в першу чергу «чорних» археологів, які заради наживи руйнують нашу археологічну спадщину та підвалини науки, що вивчає нашу давнину». Дійсно, творці археологічних карт XIX і більшої частини XX ст. й гадки не мали, що вони дають підставу для нищення археологічних об'єктів нечесними «романтиками» від археології, які з початку XXI ст. стали пошестю таких масштабів, що перетворилася в трагедію національного масштабу, з якою, на жаль, сьогодні безсила боротися наша держава. То може не доцільно поспішати з виданням сучасних археологічних довідників і мап й чекати для цього кращих часів?

Джерела та література:

1. Баженов Л. В. Историк Поділля і Волині граф Ян Потоцький (кінець XVIII – початок XIX ст.) / Л. В. Баженов, О. М. Кошель // Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки: зб. наук. пр. за матеріалами Міжнар. наук. конф. – Хмельницький, 1999. – С.452-455.
2. Древняя история Волынской губернии, служащая продолжением первобытной истории народов Российского государства, сочиненная графом Иоанном Потоцким. – Изд 2-е. – СПб, 1829. – I-XII, 32 с.
3. Яворовский Н. Несколько слов о деятельности Комитета для историко-статистического описания Подольской губернии / Н. И. Яворовский // Подольские епархиальные ведомости (ПЕВ). – 1883. – № 44. – С. 839-840.
4. Баженов Л. В. До 170-річчя визначного релігійного та освітнього діяча, історика-краєзнавця Митрофана Васильовича Сімашкевича / Л. В. Баженов // Перша Хмельницька наукова історико-краєзнавча конференція: матеріали. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2015. – С. 280-285.
5. Симашкевич М. В. Указатель историко-археологических достопримечательностей Подолии / М. В. Симашкевич. – Каменец-Подольск, 1884. – 46 с.
6. Баженов Л. В. Володимир Антонович та його учні – дослідники волино-подільського краю / Л. В. Баженов // Дивокрай. Південно-Східна Волинь. Науково-краєзн. альманах. – Хмельницький, 1995. – Вип. 1. – С. 90-93.
7. Антонович В. Б. О скальных пещерах на берегу Днестра / В. Б. Антонович // Труды VI Археологического съезда. – Одесса, 1886. – Т. 1. – С.86-112.
8. Сецинский Е. И. Бакота, древняя столица Понизья / Е. И. Сецинский // ПЕВ. – 1899. – № 46-49.
9. Трембіцький А. М. Євфимій Сіцинський (1859-1937 рр.) / А. М. Трембіцький. – Хмельницький, 2009. – 300 с.
10. Баженов Л. В. Етапи археологічних досліджень Південно-Східної Волині (кінець XIX – початок XXI ст.) / Л. В. Баженов, О. Л. Баженов // Вісник Нетішинського краєзнавчого музею. – Нетішин; Київ, 2002. – С. 123-134.
11. Антонович В. Б. Археологическая карта Волынской губернии / В. Б. Антонович // Труды XI Археологического съезда в Киеве. – М., 1901. – Т. 1. – С. 1-132.
12. Сецинский Е. И. Археологическая карта Подольской губернии / Е. И. Сецинский // Труды XI Археологического съезда в Киеве. – М., 1901. – Т. 1. – С. 197-395.
13. Антонович В. Б. Археологическая карта Волынской губернии / В. Б. Антонович. – М., 1900. – 135 с.
14. Гульдман В. К. Памятники старины в Подолии (К составлению Археологической карты Подольской губернии) / В. К. Гульдман. – Каменец-Подольск, 1901. – 405 с.
15. Держархів Вінницької області, ф. Р-489, оп. 3, спр. 95.
16. Баженов Л. В. Хроніка археологічних досліджень Кам'яниччини (80-ті роки XIX – середина 90-х років XX ст.) / Л. В. Баженов, О. Л. Баженов // Кам'яниччина в контексті історії Поділля: наук. зб. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 1997. – Т. 1. – С. 44-52.
17. Раппопорт П. А. Города Болоховской земли / П. А. Раппопорт // Краткие сообщения исследований Института материальной культуры АН СССР. – М., 1955. – Вып. 54. – С. 54-59.
18. Раппопорт П. А. Военное зодчество Западно-Русских земель X-XIV вв. / П. А. Раппопорт. – М., 1967. – 241 с.
19. Винокур І. С. Старожитності Східної Волині / І. С. Винокур. – Чернівці, 1960. – 130 с.

20. Винокур І. С. Археологічні пам'ятки Хмельниччини / І. С. Винокур, С. К. Гуменюк. – Хмельницький, 1965. – 68 с.
21. Довідник з археології України. Хмельницька, Закарпатська, Чернівецька області / І. С. Винокур та ін. – К.: Наука, 1984. – 221 с.
22. Кучугура Л. І. Нові палеолітичні пам'ятки Дністровського водосховища та їхній стан / Л. І. Кучугура // Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 85-87.
23. Винокур І. С. Літописний Губин XII-XIII ст. Болохівська земля (за матеріалами археологічних досліджень 1997-2003 рр.) / І. С. Винокур, О. І. Журко, В. П. Мегей, В. І. Якубовський. – Кам'янець-Подільський; Хмельницький; Старокостянтинів, 2004. – 206 с.: іл.
24. Старожитності культури кулястих амфор на Поділлі: збірник статей та повідомлень. Пам'яті Ю. Малєєва / упоряд.: В. А. Захар'єв. – Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2015. – 296 с.: іл.
25. Михальчишин І. Р. Археологічна карта межиріччя Південного Бугу, Случі і Збруча / І. Р. Михальчишин, С. М. Шпаковський. – Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2016. – 208 с.: іл.
26. Захар'єв В. А. Замки і фортеці з-понад Кучманського шляху / В. А. Захар'єв, С. М. Шпаковський. – Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2015. – 104 с.: іл.
27. Каталог-довідник. Пам'ятки історії та культури України. Вінницька область. – К., 2015. – Зош. 5. – 282 с.
28. Пам'ятки історії та культури Вінницької області. Вінниця / [редкол. тому Зводу пам'яток історії та культури України у Вінниц. обл.: Ю. А. Зінько (голова) та ін.; упоряд.: Ю. А. Зінько, А. М. Подолинний. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – 224 с.: іл.